

**Śląska Biblioteka Publiczna
w gestii Śląskiej Rady Wojewódzkiej.
Lata 1936—1939.**

Przejsie Biblioteki Sejmu Śląskiego w 1936 r. spod kompetencji marszałka Sejmu Śląskiego w gestię Śląskiej Rady Wojewódzkiej oraz dalsza jej działalność jako samodzielnej jednostki organizacyjnej zasługuje na przypomnienie. Literatura na ten temat jest dość bogata. Żyją jeszcze nieliczni świadkowie tych wydarzeń. Piszący te słowa, od 1 grudnia 1937 r. kontraktowy asystent biblioteczny w Śląskiej Bibliotece Publicznej w IX gr. uposażenia (268,— zł mies.), podzieli się także swoimi wspomnieniami.

Biblioteka pracowała wtedy już w nowych warunkach prawno-organizacyjnych. Autor, co prawda nie był bezpośrednim świadkiem wydarzeń z tamtych lat, ale śledził ich przebieg na łamach ówczesnej prasy, no i w swej pracy zawodowej w Muzeum Śląskim. Zresztą problemy te znalazły odbicie w cennej publikacji *Biblioteka Śląska 1922—1972* pod redakcją Jana Kantyki (Katowice 1973), w szczególności zaś w artykułach *Z kart historii* w opracowaniu J. Kantyki (s. 13—33) oraz *Garść wspomnień o Bibliotece Śląskiej i Śląsku* pióra Pawła Rybickiego (s. 264—278).

Znaczenie i rola Sejmu Śląskiego w latach 1922—1939 są na ogół znane. Mniej natomiast wiadomo o działalności i kompetencjach Śląskiej Rady Wojewódzkiej. Statut Organiczny Województwa Śląskiego uchwalony przez Sejm Ustawodawczy RP w dniu 15 lipca 1920 r. (Dz.U.R.P. Nr 73 poz. 497) ustanowił, że z ramienia Sejmu Śląskiego normalnym organem administracji województwa śląskiego będą wojewoda, mianowany przez naczelnika (później prezydenta) Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Wojewódzka. W skład Rady wchodzić mieli: wojewoda, jego zastępca (wicewojewoda) oraz 5 członków wybranych przez Sejm Śląski. Tak więc i wojewoda i jego zastępca (wicewojewoda) byli równocześnie urzędnikami państwowymi i urzędnikami „wojewódzkimi”, podległymi marszałkowi Sejmu Śląskiego. Przypomnieć tutaj należy, że Śląska Rada Wojewódzka była niejako „dziedziczką” poprzedniej Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku (30 VII 1921 — 29 V 1922). W dniu 12 czerwca 1922 r. odbyło się inauguracyjne posiedzenie Rady Wojewódzkiej, wtedy jeszcze zwanej „Tymczasową”, pod przewodnictwem nowo mianowanego wojewody śląskiego, Józefa

Rymera, dotychczasowego przewodniczącego Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku.

Później Sejm Śląski I kadencji (1922—1929) po ukonstytuowaniu się, wybrał pięcioosobową Radę Wojewódzką (spoza grona Sejmu), której pierwsze posiedzenie odbyło się 7 listopada 1922 r. Wtedy Rada dodała do swojej nazwy przymiotnik „Śląska” i tak miało już pozostać do wybuchu II wojny światowej. Śląska Rada Wojewódzka załatwiała sprawy na posiedzeniach, którym z urzędu przewodniczył wojewoda lub wicewojewoda — bez określenia „przewodniczący”. Rada rozpatrywała projekty ustaw (dla Sejmu Śląskiego) i rozporządzenia (dla wojewody), omawiała kwestie finansowe województwa śląskiego, decydowała o podstawowych problemach samorządu terytorialnego i związków komunalnych (gminy, miasta), nadzorowała działalność zakładów i przedsiębiorstw finansowanych przez Skarb Śląski (w ramach autonomii śląskiej), rozstrzygała o odwołaniach podatkowych, decydowała o kupnie lub sprzedaży nieruchomości skarbowych itd. Przedmiotem obrad Rady były również kwestie i wnioski wnoszone lub opracowywane przez instytucje państwowe lub osoby prywatne, przyjmowanie i zwalnianie osób zatrudnionych w zakładach wojewódzkich (było ich ogółem 7), omawiała ich awanse, przeniesienia służbowe itp. Praktycznie więc Rada była gospodarzem ówczesnego województwa śląskiego w ścisłym tego słowa znaczeniu. Tak więc Rada postanowiła m. in. o utworzeniu Muzeum Śląskiego, Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych, lub też Śląskiego Konserwatorium (obecnej Akademii Muzycznej) — wszystkie w Katowicach.

Uchwały o utworzeniu zakładów wojewódzkich i nadaniu im statutów organizacyjnych zapadały na posiedzeniach Rady na ogół jednogłośnie, co też znajdowało swój wyraz w protokołach z posiedzeń Rady, każdorazowo sygnowanych przez wojewodę lub jego zastępcę (np. wojewody Michała Grażyńskiego lub wicewojewodów Zygmunta Żurawskiego, a później Tadeusza Saloniego).

Do początków 1936 r. Śląska Rada Wojewódzka nie zajmowała się sprawami bibliotekarskimi. Jedyna wówczas istniejąca w Katowicach i licząca się już instytucja biblioteczna działała w ramach organizacyjnych Biura Sejmu Śląskiego i to pod nazwą Biblioteki Sejmu Śląskiego — krótko Biblioteka Sejmowa. Od 1 listopada 1931 r. tworzyła ona odrębny Wydział Biblioteczno-Archiwalny z własnym kierownictwem fachowym, na czele którego stał naczelnik Wydziału. Od 1931 r. kolejnymi naczelnikami Wydziału byli dr Kazimierz Hartleb, późniejszy pracownik naukowy Instytutu Bałtyckiego w Toruniu oraz

dr Roman Lutman, późniejszy twórca i pierwszy dyrektor Instytutu Śląskiego w Katowicach (1934). Po Lutmanie stanowisko naczelnika Wydziału Biblioteczno-Archiwalnego objął drogą konkursu, przybyły ze Lwowa dr Paweł Rybicki, socjolog i socjograf, zarazem fachowy bibliotekarz, wywodzący się ze lwowskiej „szkoły bibliotekarskiej” Zastępcą naczelnika Wydziału był bibliotekarz mgr Jacek Koraszewski, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz jednolitego studium bibliotekarskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Pradze.

W wyniku licznych spotkań i rozmów wojewody śląskiego, przedstawicieli Sejmu Śląskiego oraz miejscowego środowiska naukowego, po prawie dwóch latach uznano pilną potrzebę powołania Biblioteki, która w pełni zaspokoi wzrastające potrzeby naukowe terenu.

I wreszcie, uchwałą Sejmu Śląskiego IV kadencji (1935—1940) z dnia 11 marca 1936 r. dotychczasowa Biblioteka Sejmu Śląskiego przekształcona została w samodzielną jednostkę organizacyjną pod nazwą „Śląska Biblioteka Publiczna im. Józefa Piłsudskiego”. Uchwała powyższa (na mocy ustawy z ważnością od 1 kwietnia 1936 r.) była równoznaczna z podporządkowaniem wszelkich spraw Biblioteki, nie wyłączając budżetowych, jako nowego zakładu wojewódzkiego dyrektywom i zarządzeniom Śląskiej Rady Wojewódzkiej, jako — jak wspomniano — ogólnemu organowi administracyjnemu województwa śląskiego.

Ustawa o utworzeniu z dniem 1 kwietnia 1936 r. Śląskiej Biblioteki Publicznej im. J. Piłsudskiego stała się zatem momentem przełomowym w życiu tej instytucji, rzec by można drugim etapem w rozwoju Biblioteki, której działalność przetrwała została z chwilą wybuchu II wojny światowej. Odtąd też raz po raz znajdujemy w protokołach Śląskiej Rady Wojewódzkiej wzmianki o Bibliotece, w większości zresztą zachowanych w zespole akt Rady w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Katowicach. Obok problemów gospodarczych (budżety na zakupy książek, czasopism, sprzętu bibliotecznego itp.) zajęto się nader ważną sprawą uposażenia pracowników bibliotecznych, do 31 marca 1936 r. wykazywanych na liście płac pracowników Biura Sejmu Śląskiego. I tak np. na posiedzeniu Śląskiej Rady Wojewódzkiej w dniu 30 kwietnia 1936 r. uchwalone zostało rozporządzenie o stanowiskach służbowych urzędników i funkcjonariuszy niższych w Bibliotece. Opracowano też tabelę stanowisk. Problem referował szef Biura Personalnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, dr Stanisław Wierzbiański. Przy tej okazji załatwiono też sprawę mianowania niższych funkcjonariuszy bibliotecznych, natomiast sprawę powołania

urzędników fachowych Biblioteki, postanowiono przenieść na następne posiedzenie. Odbyło się ono w dniu 26 maja 1936 r. Po dłuższej dyskusji uchwalono nominacje urzędników, ale bez nominacji dyrektora Biblioteki i jego zastępcy, powierzwszy im tylko obowiązki służbowe.

Na posiedzeniu Rady w dniu 8 czerwca 1936 r. uchwalono statut organizacyjny Biblioteki, ogłoszony następnie drukiem w formie rozporządzenia wojewody w „Dzienniku Ustaw Śląskich” z dnia 2 lipca 1936 r. Dopiero na posiedzeniu Rady w dniu 29 grudnia 1936 r. omówiono sprawę mianowania dyrektora Biblioteki i jego zastępcy. Referentem był również dr S. Wierzbiański. Przewodniczący Rady, wojewoda dr Michał Grażyński, zgłosił kandydaturę dra Pawła Rybickiego na stanowisko dyrektora Biblioteki. Wniosek swój wojewoda uzasadniał tym, że dr Paweł Rybicki został zaangażowany w 1934 r. na stanowisko p.o. dyrektora Biblioteki (podówczas jeszcze w charakterze naczelnika Wydziału Biblioteczno-Archiwalnego w Biurze Sejmu Śląskiego) na podstawie konkursu, ogłoszonego przez marszałka Sejmu Śląskiego III kadencji, Konstantego Wolnego, do którego kompetencji należała m.in. obsada stanowisk urzędników fachowych Biblioteki. Z kolei wojewoda dodał, że „...kwalifikacje na to stanowisko dr Paweł Rybicki posiada bardzo dobre, toteż wniosek Urzędu Wojewódzkiego jest konkretny”. W wyniku głosowania Rada jednomyślnie powołała dra Pawła Rybickiego na dyrektora Biblioteki, a bibliotekarza mgra Jacka Koraszewskiego na wicedyrektora.

Na tym urywają się informacje dotyczące Biblioteki. Nie zachowały się bowiem protokoły z posiedzeń Śląskiej Rady Wojewódzkiej z lat 1937 i 1938, a z protokołów za rok 1939 zachowały się tylko szczątki, nic nie wnoszące do dziejów Biblioteki. W zespole akt Rady, zdeponowanych w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Katowicach zachowała się natomiastteczka pt. „Śląska Biblioteka Publiczna im. J. Piłsudskiego. Podstawy prawne, obsada personalna, sprawozdania z działalności. 1936—1939” (sygn. RW 10 P, 10/0), uwzględniająca pewne dane do dziejów Biblioteki w latach 1936—1939. Otóż w piśmie z 20 kwietnia 1936 r. Nr Pers. 1/6/d/1 wojewoda śląski zwrócił się do członków Śląskiej Rady Wojewódzkiej z wnioskiem w sprawie stanowisk urzędników i funkcjonariuszy niższych, w którym m.in. podał: „W związku z utworzeniem na mocy ustawy z dnia 11 marca 1936 r. nowego zakładu wojewódzkiego Śląskiej Biblioteki Publicznej im. J. Piłsudskiego zachodzi konieczność ustalenia stanowisk służbowych urzędników i funkcjonariuszów niższych, zatrudnionych w tej instytucji, zgodnie z postanowieniem ustawy o stosunkach służbowych

śląskich funkcjonariuszów wojewódzkich. Przedstawiając projekt odnośnego rozporządzenia Śląskiej Rady Wojewódzkiej, wnoszę o uchwalenie go w brzmieniu załącznika 2". Rozporządzenie wojewody o stanowiskach służbowych pracowników Biblioteki zostało, jak podano poprzednio, uchwalone w dniu 30 kwietnia 1936 r. Załącznik do niniejszego rozporządzenia brzmi, jak następuje:

u r z ę d n i c y

dyrektor	grupa uposażenia VI—V wykształcenie wyższe
wicedyrektor	grupa uposażenia VII—VI wykształcenie wyższe
bibliotekarz	grupa uposażenia VIII—VII—VI wykształcenie wyższe
asystent biblioteczny	grupa uposażenia IX—VIII—VII wykształcenie wyższe
asesor biblioteczny	grupa uposażenia VIII—VII wykształcenie średnie
sekretarz	
administracyjno-techniczny	grupa uposażenia IX—VIII wykształcenie średnie
adiunkt biblioteczny	grupa uposażenia X—IX—VIII wykształcenie średnie
adiunkt administracyjny	grupa uposażenia XI—X—IX wykształcenie niższe
kancelista administracyjny	grupa uposażenia XII—XI—X wykształcenie niższe
pomocnik kancelisty	grupa uposażenia XII wykształcenie niższe

f u n k c j o n a r i u s z e n i ż s i

magazynier	grupa uposażenia XII—XI wykształcenie niższe
starszy woźny	grupa uposażenia XIII—XII wykształcenie niższe
woźny	grupa uposażenia XV—XIV wykształcenie niższe
goniec	grupa uposażenia XVI wykształcenie niższe

W dniu 18 grudnia 1936 r. (Nr O.P.-16/17) wojewoda śląski przedstawił Śląskiej Radzie Wojewódzkiej pismo w sprawie powołania komisji bibliotecznej. W piśmie tym m.in. czytamy, że na podstawie postanowień art. 4 Ustawy z dnia 11 marca 1936 r. o Bibliotece oraz na podstawie postanowień § 10 Statutu Biblioteki, ogłoszonego, jak wiadomo, jako załącznik do rozporządzenia Śląskiej Rady Wojewódzkiej z dnia 9 czerwca 1936 r. (Dz. U. Śl. Nr 16 poz. 29) „... zarząd Biblioteki ma sprawować obok dyrektora również Komisja Biblioteczna, składająca się z Wojewody Śląskiego, Marszałka Sejmu Śląskiego oraz z członków wybranych przez Śląską Radę Wojewódzką co najmniej 3 osób na okres trzech lat”. W związku z tym Śląska Rada Wojewódzka na posiedzeniu w dniu 14 stycznia 1937 r. wybrała na okres od 1 stycznia 1937 r. do 31 grudnia 1939 r. sześć osób do Komisji Bibliotecznej. Do Komisji zostali powołani: dr Edward Kostka, naczelnik Wydziału Prezydyjnego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego (przedstawiciel wojewody), mgr Teodor Glensk, dyrektor Biura Sejmu Śląskiego (przedstawiciel marszałka Sejmu), dr Maksymilian Hasiński, radca i pełniący obowiązki kierownika Oddziału Oświaty Pozaszkolnej w Wydziale Oświecenia Publicznego (= Kuratorium), dalej, dr Roman Lutman, dyrektor Instytutu Śląskiego w Katowicach, ks. dr Emil Szramek, proboszcz katowicki (przedstawiciel Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku) oraz Edward Rybarz, naczelnik gminy Łagiewniki Śląskie (wybitny działacz społeczny i zarazem przedstawiciel samorządu komunalnego). Przewodniczącym Komisji Bibliotecznej w zasadzie był dr E. Kostka, jednakże, wobec nawału prac w Urzędzie Wojewódzkim, faktyczne przewodnictwo sprawował ks. dr E. Szramek.

Na posiedzeniu Rady w dniu 25 czerwca 1937 r. wicewojewoda, dr Tadeusz Saloni, przedłożył członkom Rady pierwsze powielone „Sprawozdanie dyrekcji Biblioteki z działalności za rok 1936”. Członkowie Śląskiej Rady Wojewódzkiej sprawozdanie przyjęli z ogromnym zadowoleniem i uznali je jako widomy znak rozwoju nauki polskiej na Śląsku. Wspomnieć można, iż to pierwsze drukowane Sprawozdanie obejmowało 18 stron druku oraz XI tabel statystycznych. Na posiedzeniu Rady w dniu 9 czerwca 1938 r. przyjęto kolejne Sprawozdanie dyrektora Biblioteki, mianowicie za rok 1937. W wymienionej poprzednio teczce, zachowanej w WAP w Katowicach znajduje się również Sprawozdanie dyrektora Biblioteki za rok 1938, jednakże bez informacji, czy członkowie Rady z tym Sprawozdaniem zapoznali się. Osobiście pamiętam, że sprawozdanie za rok 1938 było przedmiotem dyskusji Komisji Bibliotecznej w początkach czerwca 1939 r. i zostało przez nią życzliwie przyjęte.

Byłem wtedy protokolantem tego posiedzenia i do dzisiaj pamiętam przebieg zebrania, na którym m. in. uchwalono również plan działalności na rok 1940, a przede wszystkim plan budowy nowego gmachu Biblioteki na przyznanej Bibliotece wielkiej parceli na narożniku ulic Juliusza Ligonia i Reymonta, a więc w bezpośrednim sąsiedztwie gmachu Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego. Po wyzwoleniu w 1945 r. do tej koncepcji budowy nowego gmachu bibliotecznego, niestety, nie powrócono, a parcelę nieco później przyznano rozwijającemu się przemysłowi węglowemu.

Jako ostatni (i zachowany) objaw zainteresowań Śląskiej Rady Wojewódzkiej sprawami Biblioteki uznać należy uchwałę o bezpłatnym rozdzielnictwie 250 egzemplarzy rzadkiego dzisiaj wydawnictwa „Śląska Biblioteka Publiczna imienia Józefa Piłsudskiego — Przewodnik oraz Regulamin dla publiczności” (koszt 50 gr) — celem rozprowadzenia do wszystkich bibliotek naukowych i zainteresowanych instytucji w całej Polsce. Uchwała w tej sprawie zapadła w dniu 21 czerwca 1938 r.

Wreszcie, ostatnia teczka zespołu akt Śląskiej Rady Wojewódzkiej pt. „Rozporządzenia Śląskiej Rady Wojewódzkiej i wojewody śląskiego 1927—1939 (sygn. WAP nr RW 3) jest, niestety, mocno zdekompletowana i nie zawiera w ogóle aktów prawnych dotyczących przedwojennej Śląskiej Biblioteki Publicznej.

Na tym można zakończyć te krótkie rozważania zagadnień prawno-ustrojowych Biblioteki. W każdym bądź razie inspiratorem wszelkich poczynań dla pomyślnego rozwoju naszej Instytucji była zawsze Śląska Rada Wojewódzka, działająca zresztą sprawnie i co najważniejsze — prawie że zawsze jednomyślnie, szczególnie w odniesieniu do spraw Biblioteki.

16. Projekt ekslibrisu Biblioteki Śląskiej wykonanego przez Zygmunta Acedańskiego w 1982 r.

